

Ivan Parvev, *Land in Sicht. Südosteuropa in den deutschen politischen Zeitschriften des 18. Jahrhunderts.*

Mainz: 2008, 229 str.

Tokom posljednjih godina bugarski historičar Ivan Parvev zaslužen je stekao reputaciju jednog od vodećih evropskih historičara prostora jugoistočne Evrope tokom 18. vijeka. Počevši od doktorske disertacije o odnosima Habsburgovaca i Osmanlija između opsade Beča i Beogradskog mira (Ivan Parvev, *Habsburgs and Ottomans. Between Vienna and Belgrade (1683-1739)* [*Habsburgovci i Osmanlije. Između Beča i Beograda (1683-1739)*], Boulder 1995), preko specijalizovanih radova o prirodi habsburškog političkog i diplomatskog djelovanja na prostoru jugoistočne Evrope, odnosno preimućstva pregovaranja u odnosu na ratovanje (Ivan Parvev, „*Du, glückliches Österreich, verhandle*“. *Militär versus Diplomatie in der habsburgischen Südosteuropa-Politik, 1739-1878* [„*Ti, sretna Austrijo, pregovaraj*“. *Vojska protiv diplomatije u habsburškoj politici u Jugoistočnoj Evropi, 1739-1878*], in Marlene Kurz u.a. (Hrsg.), *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie*, Wien-München 2005, 539-550), do svog najnovijeg djela o percepciji jugoistočne Evrope u njemačkim političkim časopisima 18. vijeka (Ivan Parvev, *Land in Sicht. Südosteuropa in den deutschen politischen Zeitschriften des 18. Jahrhunderts* [*Kopno na vidiku. Jugoistočna Evropa u njemačkim političkim časopisima 18. vijeka*], Mainz 2008), Parvev se pozicionirao kao ključni bugarski istraživač odnosa srednje i jugoistočne Evrope u razdoblju od 17. do 19. vijeka, sa posebnim naglaskom na 18. vijeku. U tom kontekstu on je

izraziti predstavnik pojačanog interesovanja bugarske historiografije za taj period, izraženog tokom posljednjih decenija.

Tradicionalna bugarska historiografija bila je prvenstveno okrenuta medievistici, ali je nakon mnogobrojnih uspješnih „izleta“ Marije Todorove, sublimiranih u knjizi *Imagining the Balkans* [*Zamišljanje Balkana*] (u Beogradu se 1999. godine pojavio prevod sa ne baš precizno prevedenim naslovom – *Imaginarni Balkan*), došlo do preokreta, pa je naročito u aktuelnoj deceniji u Bugarskoj fokus proučavanja bugarske i regionalne istorije u velikoj mjeri pomjeren na razdoblje od 15. do 19. vijeka. Paralelno sa proučavanjem odnosa Bugarske i Balkana sa prostorom srednje Evrope (gdje se sve više pojavljuju pionirski radovi o ranije nepoznatim aspektima odnosa bugarskog prostora sa Habsburškom monarhijom, kao što je to npr. u Stefan Spevak, *Unde potentita Turcorum puls, bonis universis amissis – Die Emigration der Familie de Vuko et Branko aus dem Osmanischen Reich nach Ungarn (1688-1828)*, in Marlene Kurz u.a. (Hrsg.), *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie*, Wien-München 2005, 579-596), proučavaju se i odnosi Balkana i Rusije u istom periodu, što je rezultiralo iscrpnim studijama, kao što je knjiga Tamare Stoilove o ruskoj politici na evropskom jugoistoku tokom 18. vijeka (Тамара Стоилова, *Третият Рим. Мирните решения на руската имперска политика в Югоизточна Европа през XVI-II век*, София 2001). Uz to se u Sofiji stvara krug mladih historičara koji se bave sličnom tematikom, a Ivan Parvev, kao profesor na Istorijskom fakultetu Univerziteta „Sveti Kliment Ohridski“ u Sofiji, predstavlja okosnicu takvih stremljenja.

Parvev je tokom posljednjih godina intenzivno boravio u Njemačkoj, a naročito

na Institutu za evropsku istoriju (Institut für Europäische Geschichte) u Meinzu. Uz podršku direktora Instituta Heinza Duchhardta, koji je sam u Sofiji 1998. godine pokrenuo inicijativu za takvo istraživanje, bugarski historičar je tokom više godina proučavao njemačke političke časopise 18. vijeka i njihove opservacije o prostoru jugoistočne Evrope u cjelini. Osim u Meinzu, istraživanja su vršena u bibliotekama u Göttingenu i Wolfenbüttelu. Početkom ove godine, kao rezultat gotovo osmogodišnjeg rada, pojavila se sofisticirana studija koja na vrlo inovativan način prezentuje percepciju jugoistočne Evrope u Svetom rimskom carstvu, tokom 18. vijeka.

Istoričar iz Sofije je hronološke okvire, faktički, postavio na 1700, te na 1789. godinu, kada kao posljedica refleksija revolucionarnih dešavanja u Francuskoj počinje slabljenje mehanizama *ancien regimea* na prostoru današnje Njemačke. Ovakvo hronološko opredjeljenje nije sasvim u skladu sa koncepcijama koje su prisutne u najnovijoj njemačkoj historiografiji, jer je sve jasnije da 1789. godina na prostoru same Njemačke i cijele srednje Evrope, uostalom kao i u najvećem dijelu Evrope, nije predstavljala nikakvu prekretnicu, što je krajem prošlog vijeka vrlo ubjedljivo demonstrirao Horst Möller (Horst Möller, *Fürstenstaat oder Bürgernation. Deutschland 1763-1815*, Berlin 1998), a potvrdio i sam Heinz Duchhardt (Heinz Duchhardt, *Europa am Vorabend der Moderne 1650-1780*, Stuttgart 2003).

Dok je takvu pomalo pretjerano tradicionalističku hronološku orijentaciju sasvim moguće tolerisati, malo je veći problem u kontekstu percepcije geografskog pristupa. Parvev se odlučio na proučavanje časopisa sa prostora današnje

Njemačke. Takvom odlukom je eliminisao prostor današnje Austrije, kao i mnoge druge oblasti koje su tokom vijeka ulazile u sastav Svetog rimskog carstva, a danas nisu u sastavu Njemačke. Sasvim je jasno da npr. prostor današnje Slovenije tokom 18. vijeka nije imao produkcijski potencijal koji bi se mogao mjeriti sa Leipzigm, Halleom, Weimarom, Hamburgom i drugim reprezentativnijim centrima ne samo njemačkog, nego i evropskog prosvjetiteljstva. Međutim, odluka da se iz opservacije izuzme Beč i njegova produkcija, koja je u kontekstu bogatstva ideja i liberalizma (i u smislu percepcije jugoistočne Evrope), naročito nakon ukidanja cenzure u deceniji samostalne vladavine Josipa II (1780-1790), prevazilazila i mnoge „njemačke“ kontrahente (o tome vrlo ilustrativno npr. u Gerhard Ammerer, *Der letzte österreichische Türkenkrieg (1788-1791) und die öffentliche Meinung in Wien*, in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 45, (Wien 1997), 59-86), može se objasniti jedino pretjeranim insistiranjem na savremenoj političkoj konstelaciji, što je objektivno metodički neopravdano, ili nastojanjem na ukazivanju na posebnost i teritorijalnu zaokruženost diskursa koja je bila prisutna u opserviranom prostoru, a što bi bilo neophodno posebno elaborirati, što u samoj knjizi nije učinjeno u dovoljnoj mjeri (samo jedan pasus na strani 3).

Bez obzira na ovako formulisane početne slabosti, knjiga Ivana Parveva predstavlja vrlo značajan korak u evoluciji spoznaje o odnosima srednje i jugoistočne Evrope u 18. vijeku. Njegov rad na proučavanju časopisa kako bi se došlo do spoznaja o jugoistočnoj Evropi u očima Evropljana tog vremena je uistinu pionirski, a kao ilustraciju ogromnih mogućnosti koje stoje pred budućim istraživačima

ekvivalentne tematike treba naglasiti činjenicu da je na prostoru njemačkog govornog područja tokom 18. vijeka egzistiralo oko 5.000 različitih časopisa, a nakon 1780. godine mjesečno je izlazilo oko 400 različitih listova koji su pretendovali da se determinišu kao politički.

Razumljivo je da je autor u takvom mnoštvu morao napraviti reprezentativan izbor. On se odlučio za 27 časopisa, koji su se najviše posvećivali problemima na evropskom jugoistoku, a u cijeloj knjizi izrazito dominira analiza četiri časopisa *Europäische Fama* (časopis je izlazio u Leipzigu, 1702-1735), *Neue Europäische Fama* (Leipzig, 1735-1756), *Europäische Staats-Secretarius* (Leipzig, 1735-1748) i *Magazin für die neue Historie und Geographie* (Hamburg, 1767-1793). Vidljiva je koncentracija na Leipzig, kao jedan od ključnih centara njemačkog prosvjetiteljstva. Politička konstelacija Svetog rimskog carstva tokom 18. vijeka, a naročito s razvojem austrijsko-pruskog dualizma, u najvećem dijelu Njemačke u potpunosti je onemogućavala kontrolu i cenzuru štampe od strane habsburške carske vlasti. To dodatno povećava mogućnosti istraživanja ovakve tematike i štampu tog vremena čini vrlo pogodnim medijem za pronalaženjem reprezentativnih uzoraka političke percepcije.

Knjiga je u osnovi podijeljena na dva dijela. U prvom dijelu, pod naslovom *Die Südosteuropäischen Bilder der deutschen politischen Zeitschriften des 18. Jahrhunderts* [Slike Jugoistočne Evrope u njemačkim političkim časopisima 18. vijeka] u fokusu je percepcija pojedinih naroda jugoistočne Evrope. Unutar deset poglavlja razmatra se percepcija Osmanlija (ne daje se objašnjenje koga autor podrazumijeva pod terminom Osmanlije, iz sadržaja je vidljivo

da se termin prvenstveno odnosi na muslimane Osmanskog carstva koji žive na prostoru današnje Turske), Albanaca, Srba, Vlaha (kao dijela globalnog rumunskog korpusa), Crnogoraca, Bugara, Moldavaca (takođe kao dijela globalnog rumunskog korpusa, jer su Moldavija i Vlaška u to vrijeme bile polunezavisne kneževine, pri čemu tadašnja Moldavija nije bila današnja država Moldavija!), Mainota (posebna percepcija Mainota kao nacionalne grupe, a ne kao dijela globalnog grčkog nacionalnog korpusa predstavlja ilustrativno svjedočanstvo o esencijalnim razlikama u poimanju nacija u 18. vijeku i danas), pravoslavnih hrišćana u cjelini, te jugoistočne Evrope u cjelini.

Razlike u prostoru koji je posvećen pojedinim nacionalnim grupama su osjetne. Parvev, donekle očekivano, značajan prostor posvećuje percepciji Bugara u njemačkim političkim časopisima, iako i sam primjećuje da takva percepcija gotovo uopšte ne postoji. Habsburgovci, naime, gotovo da i nisu dolazili u dodir sa prostorom na kome su živjeli Bugari (osim kratkotrajno u vrijeme Bečkog rata 1683-1699), pa tako nije ni moglo biti značajnijih vijesti o refleksijama habsburške politike prema tom prostoru tokom 18. vijeka u njemačkim političkim časopisima.

Na određenim mjestima Parvev efikasno ukazuje na evoluciju poimanja određenih nacionalnih grupa u skladu sa političkim amplitudama. Tako je npr. poimanje Crnogoraca u njemačkim časopisima tokom većeg dijela 18. vijeka bilo prilično afirmativno, jer su oni percipirani kao saveznici ili potencijalni saveznici Habsburgovaca u borbi protiv Osmanlija. Međutim, u momentima političkih razočarenja, kao što je to bilo u slučaju neuspješnog provođenja austrijsko-crnogorskih savezničkih plano-

va na početku rata Austrije i Turske 1788. godine, stav se radikalno mijenjao, pa je npr. *Politisches Journal* o Crnogorcima s bijesom pisao: „*Die gesamte Nation ist häßlichen Ansehens, und ihre Gesichter scheinen eine Mischung von Hunds-, Affen- und Menschen-Gesichter zu seyn.*“ [„Cijeli narod odvratno izgleda, a njihova lica djeluju kao mješavina psećih, majmunskih i ljudskih.“]. Ovakvi rasistički ispadi bili su povezani sa tada preovlađujućim kolonijalističkim diskursom, koji je u Evropi samo kratkotrajno bio prevazilažen kontramitovima o „plemenitim divljacima“ („*noble savage*“), kao i povremenim povratkom na isključivost ideološko-konfesionalne retorike karakteristične za ranije vrijeme, uključujući i početak 18. vijeka. Knjiga efikasno pokazuje osnovnu evoluciju percepcije jugoistočne Evrope na prostoru Svetog rimskog carstva tokom 18. vijeka: naime, od arhaičnih ideoloških shvatanja, obojenih religijskim prozelitizmom naslijeđenim iz vremena sukoba Habsburgovaca sa Osmanlijama u 16. i 17. vijeku, do savremenih, striktno političkih koncepcija, koje su Osmansko carstvo posmatrale kao „normalnu“ državu, prema kojoj su provođeni svi aspekti „realne“ politike. Inače, kompletan prvi dio se prostire na 40 stranica.

Drugi dio, s naslovom *Südosteuropa als aussenpolitisches Problem (1700-1789)* [*Jugoistočna Evropa kao vanjskopolički problem (1700-1789)*] fokusiran je na percepciju odnosa Habsburgovaca sa Osmanlijama tokom 18. vijeka, odnosno na ratove Karla VI (1716-1718 i 1737-1739) i kasnije Josipa II (1788-1791) vođene protiv Osmanskog carstva, kao i na mirotvornu politiku Marije Terezije prema jugoistoku (1740-1780). Drugi dio je opširniji (skoro 130 stranica) i klasičniji u kontekstu taksativne deskripcije događaja na evropskom jugoistoku.

Interesantno je kako u većini časopisa u smislu percepcije habsburške politike prema Osmanlijama dolazi do izjednačavanja identiteta između Habsburške monarhije i Svetog rimskog carstva. Tako nešto sasvim sigurno nije bilo moguće naći npr. u berlinskim i drugim pruskim časopisima, gdje je logično očekivati mnogo veći kriticism prema austrijskoj ekspanzionističkoj politici, kojoj se Pruska otvoreno suprotstavljala.

Uz tekstualne dodatke, bibliografiju i registre, broj stranica ukupno iznosi 229. Svakako je jasno da kvantitet ne može biti supstitucija za kvalitet, ali se čitalac koji je malo više upućen u problematiku odnosa posmatranih područja i političkih faktora teško može oteti utisku da je u kvantitativnom kontekstu moglo biti učinjeno nešto više. Parvevov rad je, u osnovi, potpuna potvrda činjenice da je prostor jugoistočne Evrope bio sasvim sekundarno područje fokusa političkih časopisa Svetog rimskog carstva tokom 18. vijeka. U doba razvoja prosvjetiteljskih naučno-kulturnih koncepcija, rađanja industrije, ekspanzije svjetske trgovine, globalnih ratova Francuske i Velike Britanije za evropsku i svjetsku prevlast, unutrašnjih njemačkih turbulencija izazvanih sukobima Austrije i Pruske, revolucionarnog zamaha u britanskim američkim kolonijama i Francuskoj i mnogih drugih aspekata sadržajem prebogatog 18. vijeka, jasno je da pažnja političkih časopisa na tlu današnje Njemačke nije mogla biti primarno posvećena u osnovi dalekoj i egzotičnoj jugoistočnoj Evropi. Njemačka, a naročito njeni sjeverni dijelovi, čije je časopise Parvev najviše analizirao, nisu imali mnogo dodirnih tačaka sa prostorom Balkana. U tom kontekstu bugarski istoričar je vjerovatno iscrpio mogućnosti daljeg istraživanja te tematike, mada nije isključeno da i neki drugi u ovom slučaju i

potpuno nedodirnuti časopisi u sebi sadrže informacije koje bi značajno modifikovale naša shvatanja o preovlađujućoj slici jugoistočne Evrope u očima njemačkog „homo politicusa“ 18. vijeka.

S druge strane, rad Ivana Parveva sam po sebi pokazuje kakve mogućnosti stoje pred istraživačima ekvivalentne tematike posmatrane iz austrijskog ugla, tim prije što je Austrija bila neuporedivo više involvirana u sam prostor jugoistočne Evrope nego sjeverne njemačke oblasti. Jasno je da je veći dio 18. vijeka austrijska štampa bila pod budnim okom dvorske cenzure, te je u njoj zasigurno teško naći značajnija odstupanja od zvaničnih stavova Bečke vlade, prisutnih u arhivskih izvorima. Kako je već pomenuto, decenija vladavine Josipa II u tom kontekstu predstavlja značajan izuzetak, pa samim tim i najlogičniji period za istraživanje. U svakom slučaju, takvih istraživanja u istoriografiji 18. vijeka na prostoru bivše Jugoslavije nikad nije ni bilo. Upravo je u takvoj implikaciji veličina pionirskog rada Ivana Parveva, a istraživanja svih drugih, pa i relativno udaljenijih geografskih područja u smislu analize njihove političke percepcije neophodno za adekvatan razvoj svih regionalnih istoriografija, tradicionalno pretjerano fokusiranih na sopstvene nacionalne okvire ■

Boro Bronza

Historija Osmanske države i civilizacije II. priredio Ekmeleddin Ihsanoğlu, Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, IRCICA-Istanbul, 2008, 653 str.

Orijentalni institut u Sarajevu u saradnji sa Centrom za istraživanje islamske historije, umjetnosti i kulture-Istanbul (IRCICA) objavio je prijevod drugog toma "Historije Osmanske države i civilizacije", na bosanskom jeziku. Ovaj izuzetno važan projekt pruža detaljan uvid u osnovne informacije o raznim aspektima historije Osmanskog carstva. Tom koji je pred nama podijeljen je na četiri tematske cjeline, u kojima su autori na temelju obilne arhivske građe, kao i dosadašnjih istraživanja na vrlo sistematičan i pregledan, te visoko znanstveno-analitičan način obradili i prezentovali pregled nekih pitanja iz bogate historije Osmanskog carstva.

Na samom početku knjige nalazi se Popis ilustracija, fotografija i karata, dva kratka predgovora Behije Zlatar, direktorice Orijentalnog instituta u Sarajevu, i Halita Erena, generalnog direktora IRCICA, kao i popis Skraćenica.

Prva tematska cjelina "Ekonomski život u osmanskoj državi" (5-147) sastoji se iz pet poglavlja, u kojima autor Mübahat S. Kütükoğlu hronološkim redom, vrlo detaljno upoznaje čitaoca sa finansijskim sistemom Osmanske države. Ova tematska cjelina počinje poglavljem *Finansije kod Osmanlija* u kojima autor analizira izvore prihoda kojim se punio osmanski budžet, stavljajući težište svoje analize na poreze, u svjetlu činjenice o njihovom rastu karakterističnom za periode nakon ratova. Posebna pažnja posvećena je pokušaju stabiliza-